

JORGE LUIS BORGES

Alçaklığın Evrensel Tarihi

Historia Universal de la Infamia

ÇEVİREN Celâl Üster

JAMES WOODALL'UN ÖNSÖZÜYLE

JORGE FRANCISCO ISIDORO LUIS BORGES 24 Ağustos 1899'da bütün malvarlığını kaybetmiş, İngiliz asıllı bir ailenin ilk çocuğu olarak Buenos Aires'te doğdu. Babasının edebiyata olan düşkünlüğü, Borges'in çocukluğundan itibaren edebiyata yönelmesine sebep oldu. Küçük yaşta İngilizceyi öğrendi. 1914'te babasının göz ameliyatı sebebiyle ailesiyle yurtdışına çıktı ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, savaş yıllarını yurtdışında geçirmek zorunda kaldı. Cenevre'de Calvin Koleji'ne devam eden Borges burada Almanca, Fransızca ve Latince öğrendi. Bu dönemde sembolizmden etkilendi. 1921'de Buenos Aires'e geri dönen Borges iki yıl sonra ilk kitabını yayımladı. 1931'den itibaren Arjantin'in en önemli edebiyat dergisi *Sur*'da düzenli olarak yazmaya başladı. Babasının ölümünden sonra 1937'de geçimini sağlayabilmek için bir halk kütüphanesinde çalışmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidardaki Juan Perón'a muhalif duruşu sebebiyle kütüphanedeki işinden uzaklaştırıldı. 1946-1955 yılları arasında para kazanmak için ders vermeye ve yazmaya ağırlık verdi. Düzyazıyla şiiri birleştiren kendine özgü yazım tarzında çok sayıda eser verdi. Juan Perón devrildiğinde Buenos Aires Kütüphanesi'ne müdür oldu. Borges, 1955'te aileden gelen kalıtsal rahatsızlığından dolayı görme yetisini tümüyle kaybetti. Yapıtlarının yazımını annesi, sekreterleri ve arkadaşları devraldığı için uzun metinlerden ziyade kısa öykü ve şiire yöneldi. 1961'de Samuel Beckett'le paylaştığı Formentor Edebiyat Ödülü, Avrupa'da ün kazanmasını sağladı. Şiir, kısa öykü ve denemelerden oluşan eserleri dünya çapında yayımlandı. Borges fantastik öğeleri ağır basan kendine özgü tarzıyla, 20. yüzyılın önemli edebiyatçılarından etkilendi. 14 Haziran 1986'da hayatını kaybetti. İletişim Yayınları tarafından yayımlanan kitapları: *Ficciones* (1998), *Alef* (1998), *Brodie Raporu* (1999), *Alçaklığın Evrensel Tarihi* (1999), *Kum Kitabı* (1999), *Yedi Gece* (1999), *Dantevari Denemeler / Shakespeare'in Belleği* (1999), *Sonsuz Gül* (2002), *Evaristo Carriego* (2002), *Oteki Soruşturmalar* (2005), *Şifre* (2009), *Yaratan* (2011), *Atlas* (2012), *Tartışmalar* (2014).

*Bu kitabı S.D.'ye adıyorum;
İngiliz, yediveren ve Melek S.D.'ye.*

*Ayrıca, her nasılsa yitirmediğim özümü,
söz tacirliği yapmayan, düşlerle uğraşmayan ve
zamanın, sevincin ve bahtsızlıkların uğramadığı
yüreğimin cevherini sunuyorum ona.*

İÇİNDEKİLER

KRONOLOJİ	9
ÖNSÖZ / JAMES WOODALL	31
<i>BİRİNCİ BASIMA ÖNSÖZ</i>	<i>45</i>
<i>1954 BASIMINA ÖNSÖZ</i>	<i>47</i>
ZALİM KURTARICI LAZARUS MORELL	49
İNANILMAZ DÜZENBAZ TOM CASTRO	59
KADIN KORSAN DUL ÇİNG	67
GÜNAH TACİRİ KEŞİŞ EASTMAN	75
VURDUMDUYMAZ KATİL BILL HARRIGAN	83
GÖRGÜSÜZ GÖRGÜ HOCASI KÖTSUKÉ NO SUKÉ	89
MASKELİ BOYACI MERVLİ HÂKİM	97
MAHALLE KABADAYISI	105
<i>Vesaire</i>	<i>115</i>
BİR İLÂHİYATÇININ ÖLÜMÜ	117
YONTU ODASI	121
DÜŞ GÖREN İKİ ADAMIN MASALI	125

YAYA KALAN BÜYÜCÜ	127
MÜREKKEP AYNASI	131
MUHAMMED'İN DUBLÖRÜ	135
CÖMERT DÜŞMAN	137
BİLİMDE KUSURSUZLUK ÜZERİNE	139
KAYNAKÇA	141
ÇEVİRMENİN NOTLARI	143

ZALİM KURTARICI LAZARUS MORELL

Nereden Nereye

1517 yılında, Yerliler'in Antiller'deki altın madenlerinin cehennem çukurlarında çürüyüp gitmelerine yüreği parçalanmış İspanyol misyoner Bartolomé de las Casas, İspanya kralı V. Carlos'a, oraya zencilerin getirilmesi için bir tasarı sunmuştu; Antiller'deki altın madenlerinin cehennem çukurlarında zenciler çürüyüp gitsin diye. Biz Amerika'nın kuzeyinde ve güneyinde yaşayanlar, bu acayip insancıl dönüşüme neler borçluyuz neler: W. C. Handy'nin blues parçalarını; Uruguaylı avukat ve Siyah akımının ressamı Don Pedro Figari'nin Paris'teki büyük başarısını; tangonun kökenini zencilere kadar dayandıran bir başka Uruguaylı'nın, Don Vicente Rossi'nin halis yerli düzyazılarını; Abraham Lincoln'ın destansı boyutlarını; İç Savaş yüzünden beş yüz bin kişinin ölmesini ve asker emeklilerine üç milyon üç yüz bin dolar aylık bağlanmasını; İspanyol Akademisi'nin sözlüğünün on üçüncü basımına "linç etmek" fiilinin girmesini; King Vidor'un, yalnızca Siyah oyuncularla çekilen ilk Holl-

ywood filmi *Hallelujah!*'yı; Arjantinli yüzbaşı Miguel Soler komutasındaki şanlı "Melezler ve Zenciler" alayının, Uruguay'daki Cerrito çarpışmasında gerçekleştirdiği o karşı durulmaz süngü hücumunu; Martin Fierro'nun bir zenciye öldürmesini; o acıklı Küba rumbası "Fıstıkçı Kız"ı; tutuklanıp zindanda can veren Toussaint-L'Ouverture'ün Napolyonculuğunu; Haiti vudu ayinlerinin haç ve yılanını ve *papaloi*'nin çalıpalasıyla boğazlanan keçilerin kanını; tangonun anası habanera'yı; Buenos Aires ve Montevideo'nun bir başka eski zenci dansı *candombe*'yi.

Bir de, alçak kurtarıcı Lazarus Morell'in akıllara durgunluk veren, rezil hayatını kuşkusuz.

Yer

Suların Babası, dünyanın en büyük ırmağı Mississippi, bu eşine az rastlanır aşağılık herif için biçilmiş kaftandı. (Mississippi Irmağı'nı Alvarez de Pineda bulmuştu. Ama buraya ilk keşif gezisini düzenleyen, Peru'nun eski fatihi Kaptan Hernando de Soto'ydu. De Soto, İnkalar'ın kralı Ata-hualpa'ya hapiste iyi vakit geçirsin diye satranç öğretmişti. Öldüğünde, Mississippi'nin sularına gömüldü.)

Mississippi bağıri geniş bir ırmaktır; Paraná, Uruguay, Amazon ve Orinoco'nun uçsuz bucaksız, bulanık bir kardeşidir. Çarılçamur akar; her yıl, Mississippi'nin kustuğu dört yüz milyon ton balçık Meksika Körfezi'ni bulandırır. Çok eski zamanlardan beri onca pislik bir çatalağız oluşturmuş, sürekli çürüyüp kokuşan bu yığıntılar arasından dev bataklık selvileri boy vermiş, çamur, saz ve balık ölülerinden geçilmeyen labirentler leş gibi kokan bu alüvyonlu alanı sarıp sarmalamıştır. Irmağın, Arkansas ile Ohio arasında kalan yukarı kesiminde geniş düzlükler uzanır. Orada, sıtmaya yakalanıp duran, solgun yüzlü, perişan adamlar yaşar;

bunlar taş ve demir gördüler mi iştahla yutkunurlar, çünkü çevrelerinde kum, kereste ve çamurlu sulardan başka bir şey yoktur.

Adamlar

Ondokuzuncu yüzyıl başlarında (bizi ilgilendiren tarih de bu), zenciler, ırmağın iki yakası boyunca uzanıp giden pamuk tarlalarında gündeğumundan günbatımına ırgatlık ederlerdi. Toz toprak içindeki ahşap barakalarda yatıp kalkarlardı. Analarla çocukları arasındaki ilişkileri saymazsak, akrabalık ilişkileri rastgele ve belirsizdi. Adları vardı, ama soyadsız da geçinip gidiyorlardı. Okuma yazmaları da yoktu. Yumuşak, tiz sesleriyle, ünlüleri uzatarak tekdüze bir İngilizce konuşurlardı. Sıra sıra dizilir, ırgatbaşının kamçısı altında iki büklüm çalışırlardı. Kaçmayagörsünler, koca sakallı adamlar güzel atlarına atlarlar, hırılayıp havlayan av köpekleriyle izlerini sürüp yakalarlardı onları.

Hayvansı umutlarına ve Afrikalı korkularına bir de Kitabı Mukaddes'in kelâmi eklenmiş, böylece İsa'ya inanmışlardı. Pes perdeden, "Go down, Moses"ı söylerlerdi bir ağızdan. Mississippi, onların gözünde, alçacık Şeria Irmağı'nın heybetli bir hayalimdi.

Bu iyi işlenmiş toprakların ve bu zenci sürülerinin sahipleri, ille de akçamdan yapılmış Eski Yunan taklidi bir revağı bulunan, ırmağa nâzır konaklarda oturan, aylak, açgözlü, gür saçlı beyefendilerdi. İyi bir köle bin dolar eder, ama fazla dayanmazdı. Bazıları o kadar değerbilmezdi ki, hastalanıp ölüverirdi. Ne zaman ne olacağı hiç bilinemediğinden, kölelere ödenen paranın karşılığını bir an önce almak gerekiyordu. Kölelerin tarlalarda günün ağarmasından havanın kararmasına dek dur durak demeden çalıştırılmaları bu yüzden; büyük çiftliklerde her yıl ürün veren pamuk, tütün

ya da şeker kamışı ekimi yapılması bu yüzden. Açgözlülikle ekilip hoyratça işlenen, kötü kullanılan toprak, çok geçmeden bitkin düşüp tükenir, yerini ayrıkotları ve yosunlarla kaplı bir bataklığa bırakırdı. Terkedilmiş çiftliklerde, kasabaların kenar mahallelerinde, sık kamışlıklarda, ırmağın bataklığa dönüşmüş kollarının kıyılarında yoksul Beyazlar yaşardı. Bunlar genellikle balıkçılıkla geçinirler, zaman zaman avcılık yaparlardı, ama at çaldıkları da olurdu. Zencilerden sık sık çalıntı yiyecek dilenen bu düşkün Beyazlar, sefilliklerine bakmadan, soylarının safkan, bozulmamış oluşuyla böbürlenip dururlardı. Lazarus Morell de bunlardan biriydi.

Adam

Morell'in genellikle Amerikan dergilerinde yayımlanmış olan fotoğrafları gerçek değildir. Böylesine anlamlı şanlı bir adamın gerçek resimlerinin bulunmaması bir rastlantı olmasa gerek. Belki de Morell, ardında gereksiz ipuçları bırakmamak, ama aynı zamanda gizemliliğine biraz daha gizem katmak amacıyla kameralardan özellikle kaçınıyordu. Gene de, delikanlılığında yakışıklılığın kıyısından bile geçmediğini, birbirine değecek kadar yakın gözleriyle sicim gibi dudaklarının hiç de çekici olmadığını biliyoruz. Aradan geçen yıllar, ak saçlı düzenbazlara ve yaptıkları yanlarına kâr kalmış, gözü dönük canilere vergi bir ağırbaşlılık kazandırdı ona. Yoksulluk içinde geçen çocukluğuna ve hiç de onurlu sayılamayacak bir hayat sürmüş olmasına karşın, kerli ferli bir Güneyli beyefendiydi. *Kitab-ı Mukaddes*'i hatmetmişti, verdiği vaazlara yürekte inanırdı dinleyenler. *Kırmızı Baston* kumarhanesinin sahibi, "Lazarus Morell'i minberde gördüm," demişti bir gün. "İnsanın ruhuna huzur veren sözlerini dinledim, gözlerinde biriken yaşları

gördüm. Tanrı'nın gözünde, zencileri çalıp satan günahkârın, katilin teki olduğunu bilmiyor değildim, ama gene de gözyaşlarımı tutamadım.”

Bu kutsal söylevleri en dobra anlatan ise, Morell'in kendisi. “Kitab-ı Mukaddes’imi rastgele bir yerinden açtım,” diye yazmış Morell. “Aziz Paulus’un münasip bir lâfı çarptı gözüme; bir saat yirmi dakika vaaz verdim. Adamım Crenshaw ve arkadaşları bu süreyi boşa harcamadılar; içerde beni dinleyenlerin atlarını toplayıp götürdüler. Atları ırmağın Arkansas yakasında sattık. Ama yerinde duramayan, doru bir at vardı ki onu kendime ayırmadan edemedim. Aynı at Crenshaw’un da çok hoşuna gitmişti, ama Crenshaw’u o ata binmenin onun harcı olmadığına inandırmakta güçlük çekemedim.”

Yöntem

Bir eyalette çalınan atları başka bir eyalette satmanın, Morell'in suç dolu hayatında hiç de olağandışı bir yanı yoktu. Gelgelelim, sonradan ona Alçaklığın Evrensel Tarihi'nde hak ettiği yeri sağlayacak yöntemin ipuçları burada yatmaktaydı. Bu yöntemin benzersizliği, yalnızca onu farklı kılan özel durumlardan değil, aynı zamanda gerektirdiği alçaklıktan, insanların umutlarıyla ölümcül biçimde oynanmasından, tıpkı ürkünç bir karabasanın yavaş yavaş belirginleşmesi gibi ağlarını ağır ağır örmesinden de kaynaklanıyordu. Çok sonraları, Al Capone ve Bugs Moran büyük bir kentte akıl almaz paralarla oynayıp sıradan hafif makineli tüfeklerle iş görecekle, ama vurup kırmaktan öteye gidemeyecekler, alt tarafı bir tekel kurabilmek için onca savaş vermek zorunda kalacaklardı. Morell'in buyruğu altındaysa, hepsi de yeminli tayfası sayılabilecek bine yakın adam vardı. Bunların iki yüzü reis takımını ya da meclisi oluşturur,

geri kalan sekiz yüzünün yerine getireceği buyrukları bunlar verirdi. Bütün tehlikeleri, bu iş bitiriciler ya da tetikçiler üstlenirdi. İşler karışacak olursa, ya adalete teslim edilirler ya da ayaklarına sımsıkı bağlanmış bir taşla Mississippî'nin dibini boylarlardı. Çoğu melezdi. Bunlara düşen iblislik şuydu:

Parmaklarında parıldayan yüzüklerle saygı uyandırarak, Güney'in büyük çiftliklerini baştan başa dolaşırlardı. Zavallı bir zenciye yanaşır, onu özgürlüğüne kavuşturacaklarını söylerlerdi. Efendisinden kaçır ve kendisini satmalarına izin verirse paranın bir bölümünü alacağını anlatırlardı. Sonra, zencinin bir kez daha kaçmasına yardımcı olacaklarına, bu kez onu zencilerin özgür olduğu bir eyalete yollayacaklarına söz verirlerdi. Bir zenci için para ve özgürlükten, gümüş dolarların şıkırtısıyla bağımsızlığından daha baştan çıkarıcı bir öneri düşünülebilir miydi? Köle yüreklenir, ilk kaçıışı göze alırdı.

Doğal kaçış yolu ırmaktı. Bir sandal mı olur, bir buharlı geminin ambarı mı, bir duba mı, yoksa burnunda bir kulübe ya da üç dört Yerli çadırı bulunan gökyüzü kadar geniş bir sal mı, hiç fark etmezdi. Önemli olan, kendini başı sonu olmayan ırmağın akışına ve güvenliğine salıvermekti. Zenci bu kez bir başka büyük çiftliğe satılır, sonra yeniden kaçır kamışlık ya da sazlıklara sığınır. Orada, (artık ciddi kuşukular duymaya başladığı) korkunç kurtarıcıları birtakım çapraşık harcamaları öne sürerek, onu son bir kez daha satmak zorunda olduklarını, döndüğünde iki satışın da parasını alıp özgürlüğüne kavuşacağını söylerlerdi. Adam bir kez daha satılmayı kabullenir, bir süre çalışır, köpeklere ve kamçılara meydan okuyarak yeniden kaçardı. Kan revan içinde, tepeden tırnağa tere batmış, umarsız ve günlerdir uykusuz, kaçır gelirdi.

Son Kurtuluş

Şimdi bir de işin yasal yönüne bakalım. Morell'in çetesi, kaçak köleyi hemen satışa çıkarmazdı; ta ki, kölenin ilk efendisi ilân verip, onu yakalayana ödül vaat edinceye kadar. Bu tür ilânlar, köleyi bulan kişiyi mala sahip çıkmaya yetkili kılıyordu. O zaman zenci emanet mal olup çıkar, böylece yeniden satılması da hırsızlık değil, ancak emanete hıyanet sayılırdı. Emanete hıyanet durumunda mahkemeye başvurarak hak aramak da bir işe yaramazdı, çünkü tazminat asla ödenmezdi.

Bütün bunlar çok güvenlikliydi, ama gene de tam bir güvence sağladığı söylenemezdi. Zenci, duyduğu şükran ya da acıyla, ötebilirdi. Anasından köle doğmuş orospu çocuğu, ona asla yar etmeyecekleri o güzelim dolarları *Kahire* keranesinde har vurup harman savurabilir, bir testi çavdar viskisi devirip sırlarını açığa vurabilirdi. O yıllarda, köleciliğe karşı çıkan birtakım kışkırtıcılar Kuzey'i bir uçtan öbür uca dolaşıyorlardı; özel mülkiyete karşı çıkan bu tehlikeli kudurganlar çetesi kölelerin özgür kılınmasını savunuyor, onları kaçmaya kışkırtıyordu. Morell, bu anarşistlere pabuç bırakacak adam değildi. Yankee değildi o, sapına kadar Güneyli bir Beyazdı; Beyazların soyundan geliyordu. Bir gün bu işleri bırakıp beyefendiden sayılmayı, kilometrelerce uzanıp giden kendi pamuk tarlalarının, sıra sıra dizilip iki büküm çalışan kendi kölelerinin sahibi olmayı düşünüyordu. Onca deneyimden sonra, gereksiz tehlikeleri göze almaya hiç niyeti yoktu.

Kaçak köle özgürlüğüne kavuşmayı bekleyedursun, Lazarus Morell'in kancık melezleri kendi aralarında bazen belli belirsiz bir baş işaretiyle karar verirler ve köleyi gözden, kulaktan, elden, gündend, rezillikten, zamandan, koruyucularından, umarsızlıktan, havadan, köpek sürülerinden, dün-

yadan, umuttan, terden ve kendinden kurtarıverirlerdi. Bir kursun, bir bıçak ya da kafaya inen bir sopa... Son kanıtı yok etmek, Mississippi'nin kaplumbağalarıyla yayımbalıklarına kalırdı.

Kıyamet

Erbabının sayesinde işin büyümesi kaçınılmazdı. 1834 başlarında Morell yetmiş kadar zenciyi “kurtarmış” bulunuyordu. Üstelik o talihli öncülerin izinden gitmeye can atan daha bir yığın zenci sırada bekliyordu. İş alanı büyüdükçe, yeni adamlar almak kaçınılmaz oldu. Bağlılık yemini edenler arasında, Virgil Stewart adlı Arkansashlı bir delikanlı da vardı. Kıyıcılığıyla kısa zamanda nam salan Stewart, birçok kölesi tuzağa düşürülmüş olan bir beyefendinin yeğeniydi. İşte bu delikanlı 1834 ağustosunda yeminini bozup, Morell'i ve çetesini ele verdi. Polisler, Morell'in New Orleans'daki evini kuşattılar. Morell, ancak polislerin boş bulunmasından yararlanarak, belki de rüşvet yedirerek başarabildi kaçmayı.

Aradan üç gün geçti. Morell, bu üç gün boyunca, Toulouse Sokağı'nda, bahçesi asmalar ve heykellerle dolu eski bir evde gizlendi. Anlatılanlar doğruysa, yemeklere pek el sürmedi, evin loş, geniş odalarında yalınayak dolaşıp durdu, düşüncelere dalarak puro üstüne puro yaktı. Sonra, evdeki kölelerden biriyle, Natchez'e iki, Red Irmağı'na da bir mektup yolladı. Dördüncü gün, Morell'in kaldığı eve üç adam geldi; Morell'le başbaşa verip sabaha kadar düzenler kurdular. Beşinci gün, Morell gün ağarırken yatağından kalkıp bir ustura istedi, özenle sakalını kesti, giyinip çıktı. Sakin adımlarla kentin kuzey varoşlarından geçti; kırları tutar tutmaz, Mississippi düzlüklerinin kıyısından dolanarak adımlarını sıklaştırdı.

Akıllara durgunluk verecek bir düzen kurmuştu kafa-

sında. Ona hâlâ saygı duyan son insanları, kendisine minnet borcu olan Güneyli zencileri kullanmayı tasarlıyordu. Bunlar, arkadaşlarının kaçtığı gözleriyle görmüşler, ama bir tekinin bile yeniden ortaya çıktığına tanık olmamışlardı. Öyleyse, kaçanların özgürlüklerine kavuştukları doğru olmalıydı. Morell'in amacı, zencileri beyazlara karşı ayaklandırmak, New Orleans'ı ele geçirip yağmalamak, bölgenin tek egemeni olmaktı. Stewart'ın ihanetiyle çökmüş, neredese yıkılmış olan Morell, suçun kurtuluş olarak yüceltileceği, ülke çapında bir misillemeye bulunarak tarihe geçmeyi düşünüyordu. Bu amaçla, daha güçlü olduğu Natchez'e doğru yola çıktı. Bu yolculuğu onun ağzından aynen aktarıyorum:

“Dört gündür yürüyordum, bir at edinme fırsatı geçmemişti elime. Beşinci gün, on iki sularıydı, bir dere boyunda mola verdim. Biraz su içip dinlenirim diyordum. Bir kütüğün üstüne oturmuş, geldiğim yola bakıyordum ki, güzel bir at sırtında bir adam göründü. Adamı görür görmez, atını almaya karar verdim. Yerimden kalktum, kurban olduğum piştovumu adama doğrultup atından inmesini söyledim. İndi. Atı yularından tuttum, adama dereyi göstererek, “Düş önüme,” dedim. Birkaç yüz metre yürüyüp durdu. Giysilerini çıkarttırdım. “Beni öldürmeye kararlıysan, bırak da son duamı edeyim,” dedi. Dua etmesini bekleyecek vaktim olmadığını söyledim. Dizlerinin üstüne çöktü, ensesine sıkıttım kurşunu. Karnını yarıp bağırsaklarını destekten sonra adamı dereye attım. Sonra ceplerini karıştırdım; dört yüz dolar otuz yedi sent ve birtakım belgeler çıktı; belgelere bakmadım bile. Çizmeleri gıcır gıcır; tam ayağıma göreymiş, çok güzel durdu. Eski pabuçlarımı dereye fırlattım.

İşte, bana gereken atı böyle elde ettim. Natchez'e doğru yol alırken, artık son beş günün kılıksızlığımdan kurtulmuşum, havam yerine gelmişti.”

Çöküş

Morell'in, kendisini linç etmeyi düşleyen zencilerin ayaklanmalarına önderlik ettiğini ya da önderlik etmeyi düşlediği zenci orduları tarafından linç edildiğini düşünebiliyor musunuz? Üzülerek itiraf etmeliyim ki, Mississippi tarihi, bu iki harikulâde fırsatın ikisinden de yararlanamadı. Üstelik, ilahî adalet (ya da ilahî ahenk) de yerini bulmadı: Suçlarına yataklık eden ırmak Morell'in mezarı olmadı. Lazarus Morell, 1835 ocağının ikinci günü, Silas Buckley adıyla yatdığı Natchez hastanesinde bir akciğer hastalığından öldü. Onu, koğuştaki hastalardan biri tanıdı. Ayın ikisi ve dördünde, bazı büyük çiftliklerdeki köleler ayaklanmaya kalktılar, ama pek fazla kan dökülmeden bastırıldı ayaklanma.

İNANILMAZ DÜZENBAZ TOM CASTRO

Ondan Tom Castro diye söz ediyorum, çünkü 1850 dolaylarında Talcahuano, Santiago ve Valparaiso sokakları ve evlerinde bu adla tanınıyordu. Şimdi bu kıyılara gene bu adla geri dönmesi -yalnızca bir hortlak ve hafif bir okuma metni olarak da olsa- cuk oturmaktadır. Wapping doğum kütüğünde adı, 7 Haziran 1834 tarihinin altında Arthur Orton diye geçmektedir. Bir kasabın oğlu olduğu, çocukluğunun Londra'nın kenar mahallelerinden birinde yoksunluk ve yoksulluk içinde geçtiği ve denizin çağrısına kulak vermediği biliniyor. Bu sonuncusu aslında hiç de olağandışı sayılmaz. Soluğu denizde almak, İngilizler için, ana baba baskısından kurtulmanın geleneksel yollarından biridir, serüvene giden yoldur. Bu yolu coğrafya da körükler, Kitab-ı Mukaddes de (Mezmurlar, 107): *Gemilerde denize inenler, büyük sularda iş görenler; onlar Rabbin işlerini, enginlerde harikalarını görürler.* Orton, doğup büyüdüğü, pislikten geçilmeyen, kiremit rengi sokakları terk etti, bir gemiyle denize açıldı, Güneyhaçı takımyıldızına o bildik düş kırıklığıyla baktı ve Şili'nin Valparaiso limanında gemiden kaçtı. Hem suskun,

hem de donuk bir adamdı. Aslına bakılırsa, açlıktan ölebilirdi (ölmeliydi de); ama alıklığa varan uysallığı, yüzünden eksik olmayan gülümseyişi ve akıl almaz pısrıklığı, sonradan soyadını da alacağı Castro ailesinin kanatları altına sığınmasını sağladı. Bu Güney Amerika serüveninden başka bir iz kalmamış geriye; ama Castrolar'a olan gönül borcundan hiçbir şey eksilmemiş olacak ki, 1861'de Avustralya'da yeniden ortaya çıktığında hâlâ aynı soyadını taşıyor, Tom Castro namıyla tanınıyor. Orada, Sydney'de, Ebenezer Bogle adlı zenci bir uşakla tanıştı Norton. Bogle, gerçi pek yakışıklı sayılmazdı, ama bazı yaşını başını almış, ağırbaşlı zencilerde rastlanan oturaklı bir görünüşü, buyurgan ve güven verici bir havası vardı. Birçok antropoloji kitabının ırkından esirgediği bir özelliği daha vardı: Durup dururken parlak bir fikir yakalardı. Yeri geldiğinde, bunun kanıtlandığını göreceğiz. Kökeni ta Afrika'ya uzanan tutkuları Kalvenciliğin iyi ve kötü yanları tarafından özenle törpülenmiş, dürüst, efendi bir adamdı. Arada sırada cinlere karışması dışında (az sonra göreceğiz), başkalarından hiçbir farkı, hiçbir çarpıcı özelliği yoktu; eskiden beri, karşıdan karşıya geçeceği zaman kapıldığı korkuyu saymazsak tabii: Bir gün bir aracın canını alabileceği korkusuyla, yaya geçitlerinde sağına soluna, önüne arkasına bakar, bir türlü karşıya geçemez, öyle kalırdı.

Orton, onu ilk kez, bir akşam Sydney'de inlerle cinlerin top oynadığı bir köşe başında, asla söz konusu olmayan ölüme karşı cesaretini toplamaya çalışırken gördü. Onu uzun süre gözledikten sonra, zenciye kolunu uzattı; iki adam, aynı şaşkınlığı paylaşarak, bomboş caddede karşıdan karşıya geçtiler. Artık geçmişin karanlığına gömülmüş olan o andan başlayarak, bir uyrukluk doğdu: Wappingli gerzek şişkonun, oturaklı ve ikircikli zenciye uyrukluğu. Bogle, 1865 eylülünde yerel gazetede kederli bir ilâna rastladı.

Tapınılan Ölü

1854 nisanının sonlarına doğru (Orton, Şili konukseverliğinin tadını çıkarırken), Rio de Janeiro'dan Liverpool'a gitmekte olan *Denizkızı* adlı vapur Atlas Okyanusu'nun sularına gömüldü. Kayıplar arasında, Fransa'da büyümüş ve İngiltere'nin önde gelen Katolik ailelerinden birinin vârisi olan Roger Charles Tichborne adlı bir subay da bulunuyordu. Belki inanılmaz gelebilir size, ama İngilizceyi en süzme Paris ağzıyla konuşan ve insanlarda ancak Fransız aklı, Fransız zekâsı ve Fransız ukalâhğının yaratabileceği emsalsiz bir öfke uyandıran bu Fransızlaşmış delikanlının ölümü, Tichborne'u hayatında görmemiş olan Arthur Orton'ın yazgısını değiştirecekti. Roger'ın yaşlı annesi Lady Tichborne, oğlunun ölümüne inanmaya asla yanaşmıyor, dünyanın dört bir yanında yürek parçalayıcı ilânlar yayımlatıyordu. İşte bu ilânlardan biri Ebenezer Bogle'in yumuşak, kara ellerine geçti ve kusursuz bir tertip kuruldu.

Benzemezliğin Erdemleri

Tichborne zarif, iki dirhem bir çekirdek, yüz hatları sert, esmerce, düz siyah saçlı, gözlerinden neşe saçılan, bir şey anlatırken kılı kırk yaran, açık seçik olmaya özen gösteren bir beyefendi idi. Orton ise, yüz hatları nerdeyse seçilemeyecek kadar şişman, kaba ve görgüsüz herifin tekiydi; her tarafı çillerle kaplıydı; kahverengi saçları dalga dalga, gözleri yumuk yumuktu; söyledikleri ya güçlkle anlaşılır ya da hiç anlaşılmazdı. Bogle kafasına koymuştu: Orton, Avrupa'ya giden ilk gemiye atlayacak ve oğlu olduğunu söyleyerek Lady Tichborne'un düşünüyü gerçeğe dönüştürecek. Müthiş dahiyane bir tertipti. Basit bir örnek verelim. Eğer düzenbazın biri 1914 yılında kendini Alman impara-

toru diye yutturmaya kalksaydı, hemen uçları yukarı kalkık bir bıyık, sakat bir kol, buyurgan bir bakış, gri bir pele- rin, madalyadan geçilmeyen bir göğüs ve tepesi sivri bir miğ- fer edinirdi kendine. Bogle ise daha cin fikirliydi. Asker nite- liklerinden bütünüyle arındırılmış, göz kamaştırıcı nişan ve madalyalar takıp takıştırmamış, sol kolu sapasağlam, sinek- kaydı tıraş olmuş bir kayzer sürerdi piyasaya. Artık karşıla- ştırmayı bir yana bırakabiliriz. Bogle'ın, piyasaya, avanakça bir sevimlilikle gülümseyen, kahverengi saçlı, Fransızca- nın fşini bilmeyen, gevşek bir Tichborne sürdürdüğü kayıtlara geçmiş bulunuyor. Bogle, nicedir kayıp olan Tichborne'un tıpatıp benzerini bulmanın mümkün olmadığını biliyordu. Ne kadar ustaca düzenlenmiş olursa olsun bütün benzer- liklerin, bazı kaçınılmaz benzemezlikleri daha da vurgula- maktan öteye gidemeyeceğini de biliyordu. Bu yüzden, her türlü benzerlikten alarga durdu. Sezgileriyle biliyordu ki, bu kadar göze batan benzemezlikleri hiçbir düzenbaz göze ala- mayacağına göre, kalkışacakları tehlikeli uğraştaki bütün beceriksizlikler için içinde en küçük bir sahtekârlık bulun- madığının kanıtı olacaktı. Zamanın yardakçılığının ne kadar önemli olduğu da asla unutulmamalıydı: Güney Yarıküre'de kaderin ağları arasında geçirilen on dört yıl, insanı kimbilir ne kadar değiştirirdi!

Başarının başka bir güvencesi de, Lady Tichborne'un bıkip usanmadan yayımlatıp durduğu, Roger Tichborne'un sağ olduğu konusunda ne kadar sarsılmaz bir inanç besle- diğini ve onu görür görmez tanımaya ne kadar istekli oldu- ğunu gösteren o kuşbeyinli ilânlardı.

Buluşma

İyilikte bulunmaktan hiçbir zaman çekinmeyen Tom Cas- tro, Lady Tichborne'a bir mektup yazdı. Kimliğini kanıt-

lamak için de, sol meme ucunun yanibaşındaki iki ben ve acı ama unutulmaz bir çocukluk anısı -eşekarılarının saldırısına uğramıştı- gibi su götürmez kanıtlar verdi. Mektup hem kısıydı, hem de Tom Castro ile Bogle'dan bekleneceği üzere baştan sona yazım yanlışlarıyla doluydu. Lady Tichborne, Paris'teki otel odasının görkemli yalnızlığında, mektubu sevinç gözyaşları arasında tekrar tekrar okudu ve oğlunun anımsamasını isteyeceği anılar birkaç gün geçmeden kafasında canlandı.

1867 ocağının onaltısında Roger Charles Tichborne aynı otele çıkageldi. Kendisine, saygılı uşağı Ebenezer Bogle eşlik etmekteydi. Pırıl pırıl bir kış günüydü. Lady Tichborne'un yorgun bakışları gözyaşlarıyla buğulanmıştı. Zenci, perdeleri ardına kadar açtı; günışığı her şeyi bir maske gibi örttü; hovarda oğlunu o saat tanıyiveren anne, onu coşkuyla bağrına bastı. Artık oğluna gerçekten kavuştuğuna göre, oğlunun güncesini ve Brezilya'dan yolladığı mektupları, onu bir başına yaşadığı ondört yıl boyunca ayakta tutmuş olan o aziz hatıratı geri verebilirdi. Onları gururla teslim etti oğluna. Tek bir sayfasını bile kaybetmemişti.

Bogle kendi kendine gülümsedi. Artık Roger Charles'ın uysal hayaletini ete kemiğe büründürebilirdi.

Ad Majorem Dei Gloriam

Klasik tiyatronun alışılmış sahnelerinden birini andıran bu mutlu kavuşma, üç tarafı, gerçek anne, sahte oğul ve başarılı tertipçiyi muratlarına erdirerek öykümüzün sonunu getirebilirdi pekâlâ. Oysa kaderin (içiçe geçmiş binlerce nedenin sonsuz, aralıksız akışına kader deriz) dağarında bir başka son vardı. Lady Tichborne 1870'te ölüverince, akrabaları, Orton'a karşı sahte kimlikten dava açtılar. Açgözlülüğün değilse bile yalnızlık ve gözyaşlarının azizliğine uğramamış olan akraba-

lar, Avustralya cangıllarından ansızın skn eden bu Şişman ve neredeyse karacahil adamın, Lady Tichborne'un hayırsız evldı olabileceğine asla inanmamıŐlardı. Orton ise, Roger Charles'ın alacaklılarına güveniyordu; paralarını bir an önce geri alabilmekten başka bir Şey düŐünmeyen alacaklılar, Orton'ın Tichborne olduğuna inanmaya can atıyorlardı.

Aile avukatı Edward Hopkins ile Tichborne ailesinin geçmiŐini iyi bilen antika meraklısı Francis J. Baigent'in dostluklarına da güveniyordu doğrusu. Ama bu kadarı yeterli değildi. Bogle, oyunu kazanabilmeleri için, kamuoyunu da arkalarına almaları gerektiği kanısındaydı. Başında silindir Şapkası, elinde Şemsiyesi, Londra'nın Őekin caddelerinde esin perisi avına ıktı. AkŐamstyd. Balrengi ayın yansısı çeŐmelerin dört köŐeli havuzlarına vuruncaya kadar dolaŐtı durdu. Sonunda esin perisi geldi. Bir taksi çevirip, Baigent'in evinin yolunu tuttu. Baigent, *Times*'a, Tichborne olduğu söylenen kişinin utanmaz bir düzenbaz olduğunu açıklayan uzun bir mektup gönderdi. Mektubun altına da, Cizvit Derneği'nden Peder Goudron diye imza attı. Baigent'in mektubunun ardından, aynı ölçüde bağnaz Katolik Őulamalar birbiri ardı sıra yağmaya başladı. Tepki hemen geldi: Dürüst insanlar, Sir Roger Charles'ın acımasız bir Cizvit ter-tibine kurban gitmekte olduğunu kavramakta gecikmediler.

Fayton

Mahkeme yüz doksan gün sürdü. Yüz kadar tanık, davalının Tichborne olduğuna yemin etti; aralarında, Tichborne'nun Altıncı Ağır Süvari Muhafız Alayı'ndan dört subay arkadaŐı da bulunuyordu. Davalının tarafları onun bir düzenbaz olamayacağını; düzenbaz olsa, kendisi olduğunu ileri sürdüğü insanın gençlik resimlerine biraz olsun benze-meye çalıŐacađını yinelediler durmadan. Kaldı ki, Lady

Tichborne onu tanımıştı; bir annenin yanılması mümkün değildi. İşler yolunda ya da az çok yolunda gidiyordu ki, Orton'ın eski aftoslarından biri tanık kürsüsünde göründü. Bogle, "akrabalar"ın bu haince oyunu karşısında hiç sarsılmadı; başında silindir şapkası, elinde şemsiyesi, bir kez daha Londra sokaklarında esin aramaya çıktı. Bulup bulmadığını hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Primrose Hill'e varmasına az kalmıştı ki, yıllardır izini süren o uğursuz araba karanlığın içinden fırlayıverdi. Bogle arabanın üstüne geldiğini gördü görmesine, bağırdı bağırmasına, ama gene de paçayı kurtaramadı. Taş kaldırırma hızla çarpan kafası, atların nalları altında paramparça oldu.

Hayalet

Tom Castro, Roger Charles Tichborne'un hayaletiydi; ama başkasının dehasıyla ete kemiğe büründürülen içler acısı bir hayalet. Bogle'ın ölüm haberini alınca yıkıldı. Yalan söylemeyi sürdürdü, ama inandırıcılığı gittikçe azalıyor, gittikçe daha çok açık veriyordu. Artık sonucu kestirmek o kadar zor değildi.

1874 şubatının yirmi yedisinde, Arthur Orton, namıdiğer Tom Castro, on dört yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Hapishanede kendini sevdirdi; ne de olsa bu işin uzmanı sayılırdı. Cezası iyi halden dört yıl indirildi. Konukseverlikle karşılandığı bu son yerden -hapishane- çıkınca, İngiltere'yi köy köy, kasaba kasaba dolaşıp, bazen suçsuz, bazen de suçlu olduğunu ileri sürdüğü konuşmalar yaptı. Basitlik ve yağcılık kanına öylesine işlemişti ki, çoğu gece konuşmasına kendini aklamakla başlıyor, sözlerini suçunu itiraf ederek sona erdiriyordu: Her zaman dinleyicilerinin eğilimlerinin hizmetindeydi.

2 Nisan 1898'de öldü.